

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ОЦІНЮВАННЯ РІВНЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ОСОБИ, СУСПІЛЬСТВА, ДЕРЖАВИ І ПІДПРИЄМСТВА

П. М. Клименко, канд. техн. наук

Постановка проблеми. Розроблено різні підходи і методики оцінювання рівня економічної безпеки підприємства, які мають свої переваги і недоліки. Проте досі відсутній універсальний підхід, який би давав змогу робити чіткі висновки щодо того, як вирішувати проблему забезпечення рівня безпеки підприємства.

Аналіз досліджень і публікацій. Незважаючи на значну кількість публікацій, які свідчать про актуальність проблеми саме зараз [1–6], гостро постає питання щодо їхньої коректності і можливості застосування для реалій вітчизняної економіки, адже досі відсутня єдина методологія визначення рівня економічної безпеки.

Мета статті – здійснити аналіз проблеми, запропонувати новий підхід до визначення рівня економічної безпеки підприємства як складової загального оцінювання управління підприємством, економічної безпеки держави.

Викладення основного матеріалу

Підприємство можна вважати в стані безпеки в разі забезпечення мінімум трьох умов:

- достатній обсяг ресурсів для функціонування (капіталу, персоналу, інформації і технології, техніки та устаткування, прав тощо);
- ефективне використання власних або запозичених ресурсів і наявність ринкових можливостей, ефективного управління підприємством;
- відсутність негативних впливів, зовнішніх загроз або здатність системи управління підприємством запобігати внутрішнім і зовнішнім негативним впливам (загрозам), компенсувати їхню дію і забезпечувати нормальне тривале функціонування і стійкий розвиток на ринку відповідно до обраної стратегії.

Більшість авторів [1–6] розглядають економічну безпеку підприємства як забезпечення останньої умови, не враховуючи дві інші. Тим самим фокусується увага на пошуках загроз і удосконаленні засобів протидії явним (реальним і нереальним) загрозам. Не можна вирішити питання безпеки підприємства шляхом збільшення кількості охоронців, встановлення охоронних систем і систем відеоспостереження. Слід

зауважити, що саме в забезпеченні зовнішньої безпеки вітчизняні підприємства майже безсилі, враховуючи досвід і можливості закордонних спецслужб, транснаціональних корпорацій і професійних шпигунів. Досвід існування вітчизняних підприємств свідчить, що найважливішою умовою нормального функціонування підприємства є забезпечення внутрішньої безпеки і створення сприятливого середовища державою.

У Законі України «Про основи національної безпеки» 2003 р. національна безпека визначена як стан захищеності життєво важливих інтересів особи (людини і громадянина), суспільства і держави, за якої забезпечуються сталий розвиток суспільства, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національним інтересам [7]. Таким чином, об'єктами безпеки визнані держава, суспільство і окремі особи. Підприємства випали з кола об'єктів національної безпеки, але разом з тим випала і система взаємовідносин між ними, а відповідно, відсутнє розуміння економічної системи в проблемі забезпечення безпеки взагалі. Без однієї з головних системоутворюючих ланок будь-якої економіки – підприємства вирішувати завдання національної безпеки неможливо. Саме тому ми стверджуємо, що в Україні відсутня система економічної безпеки і реальність, яку ми маємо можливість спостерігати, тому яскраве підтвердження.

Необхідність постійного забезпечення умов і стану економічної безпеки зумовлюється об'єктивно наявними для кожного суб'єкта господарювання завданнями, обов'язковими умовами забезпечення стабільності функціонування і досягнення головних цілей своєї діяльності (місії).

Визначення ризиків, загроз, небезпек і їхня класифікація надана в багатьох публікаціях і дослідженнях [8–12]. Незважаючи на це, законодавче (правове) визнання отримали лише явні загрози і небезпеки. Необхідність боротьби з неявними загрозами і небезпеками ігнорується на всіх рівнях керівництва держави. У тих же випадках, коли ігнорувати ці загрози немає можливості, то боротися з ними система все одно не вміє. Як приклад наведемо неефективні спроби боротьби з рейдерством і корупцією в Україні. Джерело криз – неефективна система управління. Закон переходу кількості в якість спрацьовує таким чином, що кількість невирішених проблем або неправильних управлінських рішень, накопичуючись, призводить до кризи в економіці і суспільних відносинах. Зараз за-

пропоновано багато підходів і методик до оцінки рівня економічної безпеки, які проте не використовуються.

При цьому не враховується, що рівень безпеки це не що інше, як інтегрований показник ефективності роботи владних структур і їхня реальна можливість (неможливість) виконувати покладені на них функції.

До джерел негативних впливів на економічну безпеку підприємства в Україні можна віднести:

внутрішні чинники:

- недостатнє або неправильне використання ресурсів, помилково вибрана стратегія, погана організація. Все це стосується системи управління державою (підприємством);

- недосконала, неефективна система управління, непрофесійні, свідомі чи несвідомі дії окремих посадових осіб підприємства, які призводять до розкрадання, знищення, неефективного використання наявних або запозичених ресурсів – основне джерело негативних впливів.

Причиною цього є відсутність системи відбору, контролю і оцінювання ефективності діяльності посадових осіб і системи в цілому.

2) зовнішні чинники:

- погане законодавче забезпечення і відсутність захисту власного виробника, свавілля чиновників, діяльність органів державної влади, міжнародних організацій, підприємств-конкурентів, збіг об'єктивних обставин (стан фінансової кон'юнктури на ринках

конкретного підприємства, нові наукові відкриття і технологічні розробки, форс-мажорні обставини тощо), а також монополізація економіки, криміналізація, економічна корупція, здирництво.

Причиною є відсутність системи економічної безпеки в державі (економічна розвідка, прогнозування і моделювання ситуації), контролю і оцінювання ефективності діяльності посадових осіб і системи управління держави в цілому. Причини схожі. От і виявляється, що те, на що списує звичайно свої помилки керівництво, – конкурентна боротьба, становить досить незначний відсоток.

Розглянемо якісну модель використання ресурсів (рис. 1) особою 1 і особою 2, які в певний початковий відрізок часу – 0, матимуть однаковий фінансовий ресурс – R_0 . Але особа 1 матиме значно вищий рівень потреб, ніж особа 2. Зобразимо точки перетину з потребами особи 1 і 2 – R_1 та R_2 відповідно. Звичайно, що на цей відрізок часу рівень економічної безпеки особи 2 буде значно вищий, ніж у особи 1, бо їй початкового ресурсу вистачить на значно більший проміжок часу ($tr_2 > tr_1$), тобто, якщо у вас є мільйон, ви можете забезпечити собі відповідний рівень життя залежно від того рівня потреб, який ви маєте. Отже, рівень задоволення потреб дорівнює рівню безпеки. Для особи 2, яка має нижчий рівень потреб, для повного задоволення їх треба значно менше коштів, ніж для особи 1.

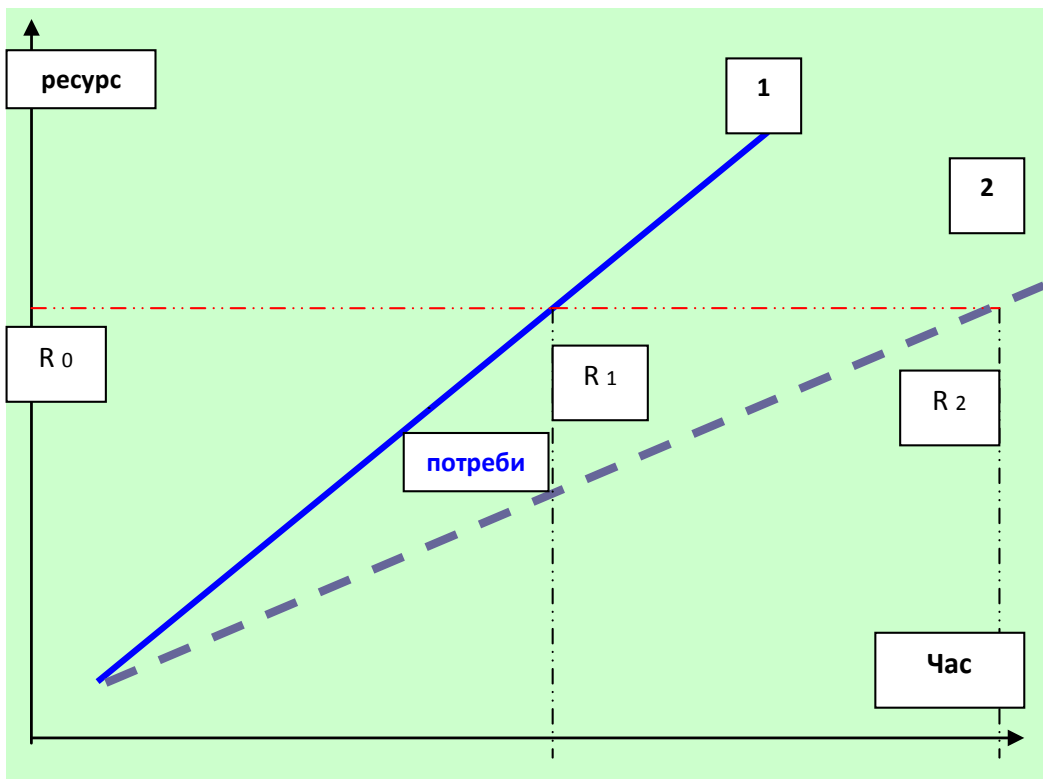

Рис. 1 Залежність рівня безпеки особи від рівня її потреб

Але ресурси можуть використовуватись ефективно і неефективно. Отже, ресурсом треба управляти, щоб він перетворився в потенціал. Стратегія управління може бути спрямована на підвищення потенціалу або підтримання його на тому ж самому рівні. Зниження

потенціалу неминуче призводить до зниження рівня безпеки і говорить про необхідність змін у тактиці, стратегії управління або самій системі управління, яка не відповідає вимогам часу (рис. 2).

Зобразимо чотири варіанти управління ресурсом

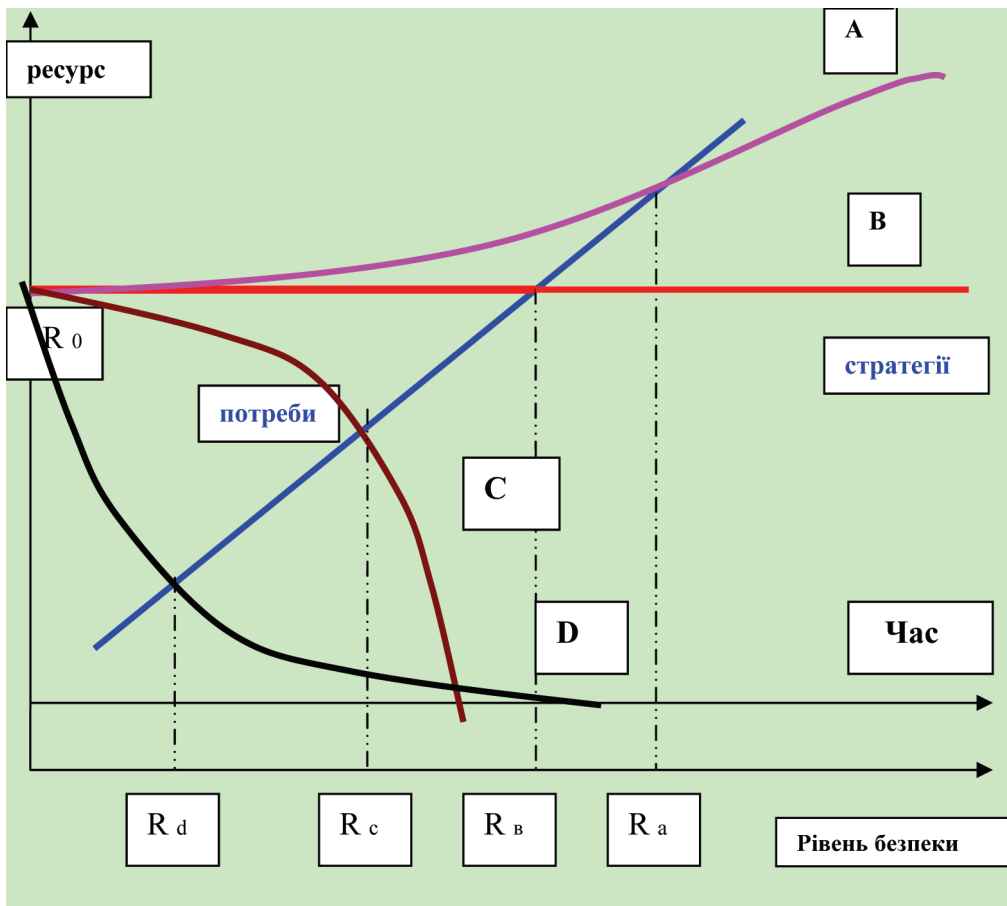

Рис. 2 Залежність рівня безпеки від обраної стратегії управління ресурсами, де рівні безпеки: $R_a > R_b > R_c > R_d$

(A, B, C, D). Де крива A – зростання потенціалу, B – підтримання на попередньому рівні, C – неефективне управління, D – передача управління в інші руки.

Ефективне управління – перша обов'язкова умова забезпечення економічної безпеки.

А чи лінійний характер мають потреби особи, чи можливо впливати на потреби? Під час проведення занять зі студентами і слухачами було запропоновано розглянути рівень потреб особи залежно від віку. Результати порівняння потенціалу і потреб від віку дали цікаві результати. Для більшості чоловіків рівень економічної безпеки до 30 років незадовільний, а для жінок він має позитивні показники тільки після 50–60-річного віку. Такий стан в Україні став звичайним явищем, враховуючи рівень статків і зарплатні. Цим і пояснюється підвищений рівень смертності серед молоді, збільшення психічних хвороб, поширення алкоголізму і наркоманії.

Цей підхід виправдовується тільки за відсутності

будь-яких надзвичайних випадків, війн і катастроф, оскільки в подібних ситуаціях поняття «безпека» замінюється поняттям «виживання».

Розглянемо стан з державними ресурсами. Отримуємо ті ж варіанти A, B, C, D. Варіант A – підвищуємо власний потенціал; B – самі ефективно використовуємо потенціал і бережемо ресурси; B – розпродуємо ресурси і за рахунок цього живемо; C – дозволили комусь володіти своїми ресурсами.

Починаючи роботу над проблемою економічної безпеки, автор не міг збагнути чому в державі, в якій є багатощі ресурси протягом короткого терміну все розвалюється і гине.

З гаслом про нашу «незалежність» обкрадається і розпродується потенціал держави, беруться кредити, якими латають діри в бюджеті.

Гадаємо, що запропонована модель дає однозначну відповідь на те, чому так відбувається. Бо в Україні спрацьовує варіант C і D. Ресурси були державні,

а значить перше завдання «нових» керівників було «роздержавлення» і розпродаж, а скоріше це можна назвати грабіж державних ресурсів. У ситуації розкрадання ресурсів виробництво, наука і вітчизняні розробки нікому не потрібні. Виборча система призвела до того, що в системі управління державою немає спеціалістів, які б мали державницький підхід і вміли б керувати тими процесами, які б розвивали потенціал і зберігали ресурси.

Щодо рівня безпеки підприємств, то слід зазначити, що всі вони працюють у правовому полі, створеному в цій державі.

Якщо підприємства нормальні (не рейдери, не підприємства-метелики з відмивання брудних грошей і т.д.), то перед ними постає те ж завдання, що і перед особою – вибір варіанта дій. Нормальне підприємство має будувати власну стратегію виходячи тільки з варіантів А або В.

Управління підприємством у будь-який поточний момент має задовольняти перше завдання: забезпечення балансу між потребами і потенціалом підприємства. Але воно має вирішувати і друге завдання – забезпечувати сталий розвиток, тобто гарантувати стабільне і максимально ефективне функціонування і високий потенціал розвитку в майбутньому.

Головна мета економічної безпеки підприємства полягає в тому, щоб гарантувати його стабільне і максимально ефективне функціонування (використання ресурсів і зовнішніх умов) тепер і високий потенціал розвитку в майбутньому. Рівень економічної безпеки підприємства залежить від того, наскільки ефективно працює його система управління, наскільки вона спроможна передбачати, уникати можливих загроз і ліквідувати шкідливі наслідки окремих негативних впливів (факторів) зовнішнього і внутрішнього середовища.

Рівень економічної безпеки підприємства є проєкція на горизонтальну вісь точки перетину кривої потреб і потенціалу виробництва (дивись рис. 2). Крива потенціалу підприємства це не постійна величина, як багато з авторів це зображує. Потенціал підприємства – це постійно змінна величина, яка залежить від зміни всіх видів ресурсів помножена на умовний коефіцієнт ефективності управління, який також не є сталою величиною, а залежить від кваліфікації управлінців і конкретних управлінських рішень у кожному окремому випадку. За умови, коли уклали вигідну угоду, яка підвищує потенціал підприємства, – отримали зростання рівня безпеки; невигідну – отримуємо падіння рівня безпеки. Реорганізували виробництво, почали випуск нової продукції – отримали підвищений рівень безпеки.

Потреби підприємства – також не постійна величина. Є замовлення – виникають потреби в сировині, переробці, складських, транспортних витратах, необхідні

підрядні організації. Тому зростання потреб також не пряма, а крива, кут нахилу дотичної до неї залежить від рівня досконалості всіх процесів на підприємстві.

Швидкість розвитку процесів в економіці з кожним роком збільшується. Розвиток засобів зв'язку, транспорту, документообігу спричинив збільшення вимог до якості робіт у десятки разів. Отже, термін перехідних процесів значно скоротився і система управління має своєчасно реагувати на зміну ситуації, тобто час стає одним із головних ресурсів підприємства. За підвищення швидкості розвитку процесів багатократно зростає значення економічної розвідки, достовірності прогнозування і якості планування, вибору стратегії і її своєчасна корекція. Сучасна система управління має відстежувати і забезпечувати розвиток потенціалу підприємства постійно слідкувати за зміною потреб і рівнем життя, економічною безпекою підприємства. Таким чином, знаючи певний рівень зростання потреб і заданий мінімальний рівень безпеки, маємо можливість вирішувати зворотну задачу – розрахування необхідного рівня зростання потенціалу, прогнозувати, яким чином має розвиватися потенціал підприємства, які треба мати ресурси для того, щоб забезпечити зростання рівня безпеки.

Зворотна задача зумовила вже інший підхід до розгляду і розв'язання задачі забезпечення економічної безпеки, а саме: впровадження методик прогнозування і поширення прогнозних центрів; підвищення якості планування; розширення завдань підрозділам економічної розвідки, підрозділам, які займаються новітніми розробками і технологіями. Актуальнішими стають завдання ресурсозбереження і економії. У цьому ж плані активізуються можливості щодо впливу і контролю зовнішніх умов і процесів (реклама, піар, інформаційні впливи та війни, контроль законодавчого поля, забезпечення захисту інтелектуальної власності тощо). Ці дії в рамках вирішення завдання забезпечення зростання рівня економічної безпеки знаходять відображення в політиці підприємства, цілком реально впливають на політику області, регіону, держави.

В Україні розуміння поняття економічної безпеки, по суті, зведено до юридичної регламентації певних умов і правил поведінки суб'єктів економічних відносин на даній території, а роботу правоохоронних структур – до розкриття злочинів і порушень недосконалого законодавства.

Провідні держави, розуміючи необхідність забезпечення потенціалу власних підприємств і економік, давно і приховано провадять політику вимивання ресурсів з України. Так, поняття «вдплив інтелекту» фактично ніде не обговорюється, навпаки, за допомогою різного роду закордонних програм відбувається вимивання інтелектуального ресурсу з України. Держава не реагує належним чином на цю приховану загрозу. При цьому із зменшенням кількості населен-

ня зменшується рівень потреб, тим самим, начебто, «зростає рівень безпеки» (дивись рис. 1). Продаж ресурсних виробництв, енергогенеруючих компаній, – схема варіанта дій – С. Офіційно ми діємо за схемою С, а неофіційно – чиновницький апарат працює за схемою D, саме тому люди, які ніколи не працювали на державу, не мають досвіду в державному управлінні настійливо намагаються пробиратися у владу, розглядаючи її як можливість використовувати державні ресурси (підприємства, замовлення, енергоносії, землі тощо). При цьому слід зазначити, що за весь час існування незалежної держави жоден з високопосадовців не відповів за свої дії, за винятком П. Лазаренка, та й то не в Україні.

Складність роботи служби економічної безпеки полягає в тому, що підприємство має розраховувати лише на власні сили, власні ресурси, власні можливості.

Функціональні цілі зумовлюють формування необхідних структуроутворюючих елементів і загальної схеми організації економічної безпеки. Проте розгляд структури економічної безпеки виходить за рамки даної статті, тому обмежимося тільки констатацією факту. Але з нього випливає, що забезпечення економічної безпеки передбачає виділення, аналіз і оцінювання ресурсів, потреб, системи управління а вже потім – існуючих загроз для кожної функціональної складової системи (підприємства чи держави) і розроблення на їхній основі системи протидій і застережних заходів.

Держава повинна захищати власних виробників і вітчизняні підприємства, не очікуючи, що це робитимуть якісь сусіди. Адже діяльність багатьох спецслужб світу спрямована саме на підтримання своїх економічних інтересів, а значить – на знищення конкурентів будь-де з використанням досвіду і спеціальних можливостей. Завдання протидіяти і протистояти цим впливам вкрай важке завдання. На жаль, для України воно виявилось занадто важким. Дії і структура системи управління в державі настільки

неадекватні тим завданням, які стоять перед державою, що дана система може виявитися приреченою, якщо не віднайти і не вжити заходи, які б вилікували її, знищили приховані загрози і змусили її знову нормально працювати в інтересах цієї держави.

Висновки

Економічна безпека підприємництва являє собою універсальну категорію, яка відображає рівень ефективності системи управління, захищеність суб'єктів соціально-економічних відносин на всіх рівнях, починаючи з держави і закінчуючи кожним її громадянином.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Алексенцев А. И.* Понятие и назначение комплексной защиты информации // Вопросы защиты информации. – 1996. – № 2.
2. *Алексенцев А. И.* О составе защищаемой информации // Безопасность информационных технологий. – 1999. – №2.
3. *Алексенцев А. И.* Понятие и структура угроз защищаемой информации // Безопасность информационных технологий. – 2000. – № 3.
4. *Герасименко В. А., Малюк А. А.* Основы защиты информации. М.: МИФИ, 1997.
5. *Шпак В. Ф., Балашиов П. А.* Методологические основы обеспечения информационной безопасности объекта // Конфидент. – 2000. – №1. – С. 75–86.
6. *Андрощук Г. А., Крайнев П. П.* Экономическая безопасность предприятия. Защита коммерческой тайны. – К., 2000.
7. *Хорошко В. А., Чекатков А. А.* Методы и средства защиты информации. – К.: Юниор, 2003.
8. *Донець Л. І., Ващенко Н. В.* Економічна безпека підприємства. – К.: Центр учбової літератури, 2008.
9. *Ярочкин В. И.* Основы безопасности бизнеса и предпринимательства. – М., 2005.
10. *Долгополов Ю. Б.* Предпринимательство и безопасность. М.: Универсум, 1991.
11. *Казакевич О. Ю.* і ін. Підприємець в небезпеці: способи захисту (практичне керівництво для підприємців і бізнесменів), Об'єднання УППІКС, М., 1992.
12. *Кавеладзе И. Т.*, Практика захисту комерційної таємниці в США (керівництво по захисту вашої ділової інформації). – М.: ЕКО-консалтинг, 1992.